

УДК 378.14

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/40-2-38>

Антоніна ЛЯШКЕВИЧ,

orcid.org/0000-0002-0802-6489

*доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та інноваційної педагогіки
Херсонської державної морської академії
(Херсон, Україна) antonina26.72@gmail.com*

Алла КРАВЧЕНКО,

orcid.org/0000-0002-8596-7274

*старший викладач кафедри соціально-гуманітарних наук
Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту
(Дніпро, Україна) alla.krav1972@gmail.com*

Тетяна БУКІНА,

orcid.org/0000-0003-3628-6859

*кандидат історичних наук,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
(Миколаїв, Україна) tanyshabukina@gmail.com*

МОВНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СУБКУЛЬТУРИ

У статті розглянуто зміст понять «субкультура» та «професійна субкультура». Проаналізовано різноманітні наукові підходи щодо розуміння суті поняття субкультури та її основних характеристик.

Продемонстровано зміст понять «цінність» та «система цінностей» в аспекті їхньої ключової ролі в різних культурних моделях. Вказане різноманіття субкультурних утворень в умовах сучасності. Розглянуто джерела формування професійної субкультури та її генезис. Висвітлено сукупність та специфічність факторів, які становлять професійну субкультуру. Відокремлено її характерні риси та особливості.

На прикладі соціальної групи моряків у статті продемонстровано, що їхня професійна субкультура відображається у вербальних символах, морських традиціях, церемоніях, ритуалах, а також в артефактах, таких як логотипи, морська символіка, одяг по формі тощо. Наголошено, що найважливішим інструментом морської субкультури є атрибутивність. Морські обряди і ритуали мають прихований символічний характер, зокрема прикладом такого обряду може бути яскравий морський ритуал посвяти в моряків як одна з форм ініціації.

Вказано, що вербальні символи в метафоричній формі відображають образи свідомості, сформовані під впливом морської професії. Тобто як моряки організують і висловлюють свій професійний досвід, вербалізується за допомогою професійно маркованих мовних одиниць соціолекту, до якого прийнято відносити терміни, професіоналізми і профжаргон. Зазначено, що до морської лексики відносяться слова, які відображають морські поняття, а також експресивно-зabarвлені і стійкі ідіоми.

Наголошено, що специфічним засобом мовної комунікації моряків виступає мова неофіційного спілкування за допомогою соціально-групового діалекту (соціолекту). Наявність даного діалекту є яскравим атрибутом морської субкультури і доводить, що фахівці морської справи використовують характерні для морського середовища мовні ресурси. Таким чином, мовні засоби експлікації стереотипів розкривають сутність домінуючих ознак морської професійної культури, є їх звуковим втіленням і відображенням.

Ключові слова: *Субкультура, професійна субкультура, моряки, комсклад, капітан, атрибутивність, соціолект.*

Antonina LIASHKEVYCH,

orcid.org/0000-0002-0802-6489

*Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Sciences
and Humanities and Innovative Pedagogy
Kherson State Maritime Academy
(Kherson, Ukraine) antonina26.72@gmail.com*

Alla KRAVCHENKO,

orcid.org/0000-0002-8596-7274

Senior Lecturer at the Department of Social Sciences and Humanities
Prydniprovsk State Academy of Physical Culture and Sport
(Dnipro, Ukraine) alla.krav1972@gmail.com**Tetiana BUKINA,**

orcid.org/0000-0003-3628-6859

Candidate of Historical Sciences,
Head of the Department of Social Sciences and Humanities
Admiral Makarov National University of Shipbuilding
(Mykolaiv, Ukraine) tanyshabukina@gmail.com**LANGUAGE ASPECT OF PROFESSIONAL SUBCULTURE FORMATION**

The article considers the meaning of the concepts 'subculture' and 'professional subculture'. Various scientific approaches to understanding the essence of the concept of subculture and its main characteristics are analyzed.

The meaning of 'value' and 'value system' in terms of their key role in different cultural models is demonstrated. The diversity of subcultural formations in modern conditions is indicated.

The sources of formation of professional subculture and its genesis are considered. The set and specificity of the factors that make up the professional subculture are highlighted.

The example of a social group of sailors shows that their professional subculture is reflected in verbal symbols, maritime traditions, ceremonies, rituals, as well as in artifacts such as logos, nautical symbols, and clothing. In shape, etc. It is emphasized that the most important tool of the marine subculture is attributiveness. Maritime rites and rituals have a hidden symbolic character; in particular, an example of such a rite can be a vivid marine ritual of initiation in sailors, as a form of initiation.

The article states that verbal symbols in metaphorical form reflect images of consciousness maritime profession. That is, how sailors organize and express their professional experience is verbalized with the help of professionally labeled language units of the sociolect, to which it is customary to include terms, professionalism and professional jargon. It is noted that marine vocabulary includes words that reflect marine concepts, as well as expressively colored and stable idioms.

In conclusion, it is emphasized that a specific means of linguistic communication of seafarers is the language of informal communication, using a socio-group dialect (sociolect). The presence of this dialect is a striking attribute of the marine subculture and proves that maritime professionals use language-specific marine resources. Thus, the linguistic means of explication of stereotypes reveal the essence of the dominant features of maritime professional culture, are their sound embodiment and reflection.

Key words: Subculture, professional subculture, sailors, comsklad, captain, attributiveness, sociolect.

Постановка проблеми. В умовах сучасності субкультури відіграють певну роль у суспільстві, виконуючи як функцію диференціації, так і дезінтеграції. У науковому дискурсі сучасної культурологічної науки особливе місце посідає проблема субкультур, особливо домінуючих (вікової, кримінальної, модифікації тіл та ін.). Зазвичай ці субкультури розглядаються як автономні явища, кожне з яких має власні закономірності, системи пріоритетів, цінностей, ідеалів, атрибутів, патернів, картин світу, «поняттеву», власну ментальність, своєрідну парадигму та мовні засоби. Зокрема, в цьому аспекті найбільше висвітлено в науковій літературі питання молодіжних субкультур, а професійні субкультури мають фрагментарне вивчення.

Аналіз досліджень. Аналіз основних, провідних та домінуючих субкультур здійснювали численні такі вчені, як: П. Артьомов, Г. Белоусова, С. Борисов, С. Бородіна, Н. Боженкова, В. Волков, В. Громов, Л. Духова, С. Левікова, Л. Мосієнко,

В. Пирожков, О. Ростокінський, І. Саннікова, А. Соловійова, Н. Тищенко, А. Флієр, К. Хоруженко, Ю. Черкасова, В. Чернишенко, П. Черносвітов, Л. Шабанов, О. Швелєв, В. Шемякіна, Л. Шабанов, С. Ярошенко та ін. Питання професійної підготовки морських фахівців висвітлено в наукових працях як зарубіжних (Ю. Величко, В. Дулін, Д. Корнеєв, С. Лутков, Р. Магомадов, М. Рєпін, Є. Скачков, П. Тимченко, О. Цибульська та ін.), так і вітчизняних (С. Барсук, Л. Герганов, С. Козак, І. Литвиненко, І. Сокол, Т. Спичак, О. Доброштан, В. Смелікова, В. Чернявський, О. Фролова та ін.) науковців.

Мета статті – продемонструвати мовний аспект формування професійної субкультури.

Виклад основного матеріалу. Субкультури відображають сьогодні культурне різноманіття сучасного суспільства. Відомо, що «субкультура (лат. Sub – під чимось, лат. cultura – обробіток, виховання, розвиток) у найширшому розу-

мінні – частина всього, що створено людським суспільством: це будь-яка група у складі більшої, збірної культури, члени якої мають інтереси, що відрізняються від інтересів тих, хто належить до основного рідича культури. У вузчому розумінні субкультура – це будь-яка відмінна за стилем та ідентичністю група культури групи, що відрізняється від домінуючої «культури більшості» (Енциклопедія освіти, 2008).

На нашу думку, розглядаючи зміст поняття «субкультура», необхідно врахувати, що культура має відносну цілісність та містить цілий ряд явищ субкультури. А саме через це немає єдиної думки щодо поняття субкультури.

Аналіз різноманітних наукових підходів дозволяє виділити дві позиції щодо розуміння того, що таке субкультура. Перша позиція розглядає субкультуру як нижчий рівень культури і використовує її для позначення маргінальних, периферійних форм поведінки. Друга позиція розуміє субкультуру як спосіб життя людей, які успішно адаптувалися до соціального життя.

Як вказує Ільїн В. Г. та Троценко О. В., можна визначити субкультуру як відносно автономну, цілісну підсистему всередині домінуючої культури, певні елементи якої відрізняються своєрідним світоглядом, системою цінностей, ідеалами, програмами діяльності, традиціями, нормами, символами, мовою (Ільїн, Троценко, 2020: 5). Науковці відокремлюють такі основні характеристики субкультури:

- 1) своєрідні норми відносин між її представниками;
- 2) «власна» етика, етикет, правила поведінки;
- 3) наявність лідерів та особисті приклади наслідування;
- 4) спеціальна мова та інші особливості (Ільїн, Троценко, 2020: 5).

Потрібно наголосити, що поняття «цінність» відіграє ключову роль у різних культурних моделях. Існують різні підходи до визначення цього поняття, його типів та форм, взаємозв'язку поняття «цінність» та «мета», «цінність» та «ідеал», «цінність» та «норма». Зокрема, цінності можна розглядати як соціокультурні моделі, загально-визнані (бажані) уявлення людей про цілі їхньої діяльності, що вказують на напрям трансформації реальності. Вони формуються і існують як у межах усього суспільства, так і в субкультурах (соціальні цінності), а також на рівні особистості (індивідуальні цінності). Система цінностей це система поглядів на певні культури чи субкультури щодо ідеальної поведінки. Розгляд взаємозв'язку між ідеальним та реальним під час вирішення мето-

дологічних проблем культури дозволяє визначити роль та зміст ідеалу в системі культури.

Більшість сучасних аксіологів сприймають зміст ідеалу в напрямку майбутнього, яке звільнено від негативних властивостей минулого та сьогодення і є найбільш бажаним. Ідеал можна розглядати як еталонну, остаточну, належну матрицю цінностей, якою суб'єкт професійної субкультури покликаний керуватись і відповідно до якої він повинен узгоджувати дії та особисті якості. Ідеал визначає перспективу розвитку культури та розвитку субкультури. Цінності організують та спрямовують людську діяльність, що проявляється в певному типі ідеальної особистості. Цінності складають основу для норм діяльності, які пропонують, що потрібно зробити для досягнення ідеалу.

У сучасному світі існує велика кількість субкультурних утворень, які існують на різних підставах: молодіжні, релігійні, вікові, етнічні, професійні тощо. У свою чергу, професійна субкультура – це організована система, що характеризується діяльністю за певною професією, яка визначає особливий стиль поведінки та спосіб життя її представників. Як підсистема домінуючої культури, професійна субкультура зазвичай відповідає своїм основним характеристикам і водночас має відбиток «субкультури». Джерела формування професійної субкультури та її генезис кореняться у трудовій діяльності людей та суспільному поділі праці.

Потрібно вказати, що поділ праці за професією та родом занять спричинив формування стабільної, сильної спільноти людей – професійних груп, об'єднаних рядом факторів: певним колом професій, спеціальними знаннями, навичками, досвідом роботи, ціннісними орієнтаціями, оперативним мисленням, мораллю. Сукупність та специфічність цих факторів становлять професійну субкультуру. Зокрема, ігровий принцип, що характеризує культуру загалом (Й. Хейзінга, М. Бахтіна), також відіграє важливу роль у формуванні професійної субкультури (наприклад, проведення професійних свят, вечірок, змагань тощо). Нагадаємо, що ця наукова концепція полягає в тому, що «культура виникає у формі гри, і розвивається як гра від самого початку» (Хейзінг, 1997: 7).

Отже, враховуючи вищевказане, професійна субкультура існує як ціннісно-нормативна система символів, знань, ідей, ідеалів та зразків поведінки, що регулюють діяльність осіб і соціальних груп, які займаються певною професійною діяльністю.

Вкажемо, що, будучи типом субкультури, професійна субкультура, очевидно, має багато спільного з основним поняттям «субкультура». У цьому

аспекті основними характеристиками професійної субкультури є цінності, ідеали, зразки поведінки, традиції, усталені норми, соціокультурний простір, мова, символи, ритуали. Зокрема, основою професійної субкультури є система цінностей, розроблена професійним співтовариством, яка визначає мету та напрямки професійної діяльності, формує схеми, культурні норми та стандарти поведінки.

Характерними особливостями професійної субкультури є:

- 1) відносно тривала робота певних функцій;
- 2) наявність спеціальних знань, набутих під час навчання та в процесі роботи;
- 3) оплата за роботу;
- 4) формування професійних груп на основі близьких інтересів;
- 5) наявність соціального статусу, способу життя, його поведінки як на роботі, так і поза нею (Ільїн, Троценко, 2020: 7).

Ще однією особливістю професійної субкультури є високий професіоналізм її представників, що є мірою та показником якості професійної діяльності. До того ж можна виділити два рівні існування професійної культури: культура професійної спільноти та особистості.

Як приклад професійної субкультури візьмемо субкультуру моряків. Необхідно зазначити, що значну її частину складають спеціальні морські знання, вміння і навички, освоєння яких свідчить про зростаючий професіоналізм моряка. Залучення моряків до морських традицій, до цінностей і норм, знайомство з ритуалами, атрибутикою, знаково-символьною системою морської професії, на нашу думку, є проявом формування професійної субкультури моряків. Провідну роль тут відіграють механізми первинної передачі ознак професійної культури, в тому числі мовні засоби. Важливим є те, що субкультура фіксує для моряків цінність професійної діяльності як одного із способів особистісної самореалізації та саморозвитку, цінність професії моряка як умови забезпечення власних актуальних потреб (Озаркив, 2018: 65).

Потрібно вказати, що зразки поведінки команди і, в першу чергу, капітана, базуються на умовах, що історично зумовлені багатовіковою морською практикою. Традиція високого статусу капітана закріплена в підсвідомих правилах, цінностях, операційних моделях, що синтезують уявлення про нього як хорошого або поганого. Відомо, що капітан, як і раніше, залишається головною фігурою на борту. Виконання професійних обов'язків капітана пов'язане з рольовим моделюванням його поведінки в режимі робочих

буднів та в авральних ситуаціях, пов'язаних із безпекою судна і екіпажу. Особистість капітана, його поведінка повинні демонструвати іншим членам команди ті смислові моделі, яким хочеться наслідувати. Крім того, своїми діями капітан дає знати ввіреному йому екіпажу, що є важливим і чого він чекає від своїх підлеглих в результаті.

Найважливішим інструментом морської субкультури є атрибутивність. Вона знаходить вираз у морських традиціях, церемоніях і ритуалах, а також в артефактах, таких як логотипи, морська символіка, одяг по формі, і вербальних символах, що мають метафоричне значення, зрозумілі тільки в культурних рамках морської професії. Атрибути морської професії мають глибоке історичне коріння, їхні походження та побут можуть бути інтерпретовані в історичному контексті, і кожен з них, у свою чергу, інтерпретує ту чи іншу подію в історії морської справи. У більшості з них закодована інформація про видатних особистостей, які стали героями і легендами для морського братства, про пам'ятні дати, про основоположника тієї чи іншої морської традиції – про все, що в сукупності становить культурну спадщину, передається з покоління в покоління.

Соціокультурна група моряків характеризується особливою прихильністю до традицій, ритуалів, метафор і артефактів. Зокрема, це відображається у формулах щоденного вітання згідно із чином та статусом, наприклад, салютування символічним жестом, мовні форми звертання, що символізують повагу та підпорядкування.

Найяскравішим символом морської культури є уніформа. Носіння спеціалізованого одягу і особливих відзнак, по-перше, робить видимим статус моряків, по-друге, дає їм відчуття приналежності до Морського флоту. Однак форма – це обов'язковий атрибут для військових моряків та моряків пасажирських лайнерів, тоді як на торгових і риболовецьких судах носіння форми не регламентується статутними документами. Лише деякі судноплавні компанії, що піклуються про свій імідж, вимагають від працівників дотримання цієї красивої морської традиції (Озаркив, 2018: 69).

Морські обряди і ритуали уявляють собою повторювані дії, які проводяться за участю всієї команди в певний час з певною метою і мають прихований символічний характер. Отже, яскравий морський ритуал – це ритуал посвяти у моряків, як одна з форм ініціації. Даний обряд призначається для «новачків» і полягає в тому, щоб змусити нових членів команди очистити трюми. Моряки повинні пройти випробування, і тільки після цього вони стану повноправними членами

команди. Крім почуття ідентичності, даний обряд покликаний вселяти морякам деякі професійні цінності, наприклад, уявлення про те, що на судні немає чистої чи брудної роботи та немає місця фаворитизму.

Вербальні символи в метафоричній формі відображають образи свідомості, сформовані під впливом морської професії. Те, як моряки організують і висловлюють свій професійний досвід, вербалізується за допомогою професійно маркованих мовних одиниць соціолекту, до якого прийнято відносити терміни, професіоналізми і профжаргон. До морської лексики відносяться слова, що відображають морські поняття, а також експресивно-забарвлені і стійкі ідіоми. Специфічним засобом мовної комунікації моряків виступає мова неофіційного спілкування за допомогою соціально-групового діалекту (соціолекту). Наявність даного діалекту є яскравим атрибутом морської субкультури і доводить, що фахівці морської справи використовують характерні для морського середовища мовні ресурси.

Застосування даної мови як засобу спілкування в багатонаціональних екіпажах практично виключено. Поведінка персоналу судна, будучи необхідним інструментом формування та збереження зразків морської субкультури, включає стереотипи поведінки в тій чи іншій ситуації, а також моделі і схеми етикетної поведінки, прийняті в морському середовищі. Цей стереотип регулює і нормує поведінку моряків у своїй професійній групі, формує їх світогляд. Разом із тим стереотипні установки є комунікативним бар'єром на шляху успішного спілкування для тих, хто не знайомий із культурним простором моряків або з якоїсь причини не приймає його закони. Тобто стереотип допомагає провести диференціацію «свій-чужий».

У процесі освоєння індивідом стереотипів, норм і цінностей певної субкультури провідна роль належить комунікації. За допомогою спілкування матеріалізується стереотипне сприйняття світу, властиве тій чи іншій професії. Мовні засоби експлікації стереотипів розкривають сутність домінуючих ознак морської професійної культури, є їх звуковим втіленням і відображенням (Озарків, 2018: 70).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волошинов С. Професійна підготовка фахівців морської галузі в Україні як компонент світового морського освітнього простору. *Наукові записки БДП. Педагогічні науки*. Бердянськ, 2018. Вип. 2. 306 с.
2. Ільїн В. Г., Троценко О. В. Медична субкультура: навчально-методичний посібник для англomовних студентів. Харків : ХНМУ, 2020. 32 с.
3. Озарків О. М. Методы формирования и поддержки установок морской корпоративной культуры. *Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского. Социология. Педагогика. Психология*. 2018. Том 4(70). № 2. С. 64–71.

Висновки. Таким чином, можемо узагальнити, що аналіз різноманітних наукових підходів дозволяє виділити дві позиції щодо розуміння поняття «субкультура». Перша позиція розглядає субкультуру як нижчий рівень культури і використовує її для позначення маргінальних, периферійних форм поведінки. Друга позиція розуміє субкультуру як спосіб життя людей, які успішно адаптувались до соціального життя. Також субкультура визначається як відносно автономна, цілісна підсистема всередині домінуючої культури, певні елементи якої відрізняються своєрідним світоглядом, системою цінностей, ідеалами, програмами діяльності, традиціями, нормами, символами, мовою.

Професійна субкультура існує як ціннісно-нормативна система символів, знань, ідей, ідеалів та зразків поведінки, що регулюють діяльність осіб і соціальних груп, які займаються певною професійною діяльністю. Характерною особливістю професійної субкультури є високий професіоналізм її представників, що є мірою та показником якості професійної діяльності.

Соціокультурна група моряків характеризується особливою прихильністю до традицій, ритуалів, метафор і артефактів. Зокрема, це відображається у формулах щоденного вітання згідно із чином та статусом, наприклад, салютування символічним жестом, мовні форми звертання, що символізують повагу та підпорядкування.

Вербальні символи в метафоричній формі відображають образи свідомості, сформовані під впливом морської професії. Те, як моряки організують і висловлюють свій професійний досвід, вербалізується за допомогою професійно маркованих мовних одиниць соціолекту, до якого прийнято відносити терміни, професіоналізми і профжаргон. До морської лексики відносяться слова, що відображають морські поняття, а також експресивно-забарвлені і стійкі ідіоми. Специфічним засобом мовної комунікації моряків виступає мова неофіційного спілкування за допомогою соціально-групового діалекту (соціолекту). Наявність даного діалекту є яскравим атрибутом морської субкультури і доводить, що фахівці морської справи використовують характерні для морського середовища мовні ресурси.

-
4. Субкультура. *Енциклопедія освіти*. / гол. ред. В. Г. Кремін. Київ, 2008. С. 884.
 5. Хейзинг Й. *Homo Ludens: статті по історії культури*. / пер., сост. и вступ. ст. Д. В. Сильвестрова. Москва : ПрогрессТрадиция, 1997. 416 с.

REFERENCES

1. Voloshinov S. Voloshynov S. Profesiina pidhotovka fakhivtsiv morskoi haluzi v Ukraini yak komponent svitovoho morskoho osvithnoho prostoru. [Professional training of maritime professionals in Ukraine as a component of the world maritime educational space]. *Scientific notes of BSPU. Pedagogical sciences*. Berdyansk, 2018, Issue 2, 306 p. [Ukrainian]
2. Ilin V. H., Trotsenko O. V. *Medychna subkultura: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia anhlovnykh studentiv*. [Medical subculture: a textbook for English-speaking students]. Kharkiv: KhNMU, 2020, 32 pp. [Ukrainian]
3. Ozarkyv O. M. *Metody formyvannya y podderzhky ustanovok morskoi korporatyvnoi kultury*. [Methods of formation and support of installations of sea corporate culture]. *Scientific notes of the Crimean Federal University named after VI Vernadsky. Sociology. Pedagogy. Psychology*, 2018, Volume 4 (70), № 2, pp. 64-71. [in Russian]
4. *Subkultura*. [Subculture]. *Encyclopedia of Education*. Kyiv, 2008, P. 884. [Ukrainian]
5. Kheizynh Y. *Homo Ludens: staty po ystoryi kultury*. [Homo Ludens: articles on the history of culture]. Moscow: ProgressTradition, 1997, 416 p. [translation into Russian]